
ВЛИЯНИЕ НА ДЕМОГРАФСКАТА И ОБРАЗОВАТЕЛНАТА ПОЛИТИКА ВЪРХУ НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ

Снежана ДИМИТРОВА*

The significant problem of the Bulgarian society today is the definition of clear goals in the areas of the education and demographic policies. This definition cannot be found without taking into consideration the requisitions of the system of the national security in the country. The problem doesn't consist in the creation of new structure of educational levels but in the whole scheme of the elements of the educational system as it is part of the common system for national security of the country. Bulgaria urgently needs adequate and modern demographic policy. New options for significant and fast increase in the birth rate and from there of the population of the country should be sought. For the realization of this so complicated task, a new advanced approach should be applied towards the demographic processes. In effect in the last years the negative population growth has increased significantly, with most of the people who leave the country being in active working age. These tendencies are in correlation with the educational status of the emigrants leaving the country and if this situation continues the working force in Bulgaria will always be less in number and less educated.

Когато става въпрос за национална сигурност, първото нещо, за което се сещаме, са войни, разузнаване, тероризъм. Не бива да забравяме обаче, че най-големите опасности обикновено идват от вътре. Много по-лесно е да се бориш с видим и разпознаваем враг, отколкото със себе си. Същото се отнася и за обществото – трудно е да се промени, когато проблемът е вътре в него. Големият проблем на българското общество днес е формирането на ясни цели в областта на образователната и демографската политика. Това не може да стане без оглед на изискванията на системата за националната сигурност на страната. Проблемът не е във формирането на нови схеми на образователните степени, а цялостна схема на елементите на националната образователната система като част от общата система за сигурност на страната.

Натрупването на рискови фактори, като висока неграмотност, фразипираща бедност и маргинализация на значителни групи от населението

* Авторът е доцент, доктор, Висше училище по сигурност и икономика – Пловдив.

повишава риска от настъпване на социален срив, който засяга цялото общество. Причина за това са неуправляемите досега процеси на нарастваща маргинализация. Социалната изключеност на все по-големи групи засяга все повече сфери – икономическата, пазарната, политическата, образователната, здравната и т.н. Значителен риск е ниското качество на базовото образование, което „произвежда“ неконкурентоспособни участници на пазара на труда, както и връзката бедност – необразованост. Поне половината български младежи на училищна възраст не покриват елементарни изисквания по грамотност по базови дисциплини. Това са преди всичко деца на бедни родители и от малки населени места. По сега действащия модел образованието не преодолява социалните различия, а ги възпроизвежда и задълбочава. Слабата образованост на част от българските граждани и подценяването на проблема през годините доведоха до неконкурентоспособна, нискотехнологична икономика, високо ниво на безработица и задълбочаване на бедността. За това говори и бюджетният дисбаланс през последните години – ниски приходи и високи социални разходи. Свидетели сме на процеси на разделяне на страната на две скорости – сравнително богати центрове и бедни, слабограмотни периферии. Големите различия в доходите и заетостта поддържат постоянни миграционни потоци от слаборазвитите райони към центровете на растеж, където допълнително усложняват криминогенната обстановка. Липсват политики, фокусирани върху конкурентоспособността на регионалната и местната икономика и атрактивността им за привличане на инвестиции. Концентрирането на инвестициите в пътища и магистрали само по себе си представлява риск – от актив се превръща в пасив поради нужните средства за поддръжка.

В действителност през последните години отрицателният прираст се увеличава значително, като напускащите страната са предимно в активна трудова възраст (от 25 до 49 години). Тези тенденции са в корелация с образователния статут на мигрантите и ако продължават да се запазват, работната сила в България ще е рязко намалела и с ниско образование. Ще липсват квалифицирани специалисти в сфери като здравеопазване и образование. Комбиниран с други рискови сфери, този риск значително нараства. Най-чувствителен е по отношение на икономическите, социалните, регионалните, етническите дисбаланси.

В продължение на много години се водят дебати и се работи в посока реформа в българското образование. Стартират се реформи, сменят се учебници, водят се спорове за финансиране, заплати, база и т.н. Това се отнася основно за средното образование, но не толкова за самото образование като система, колкото за резултатите от него като качество на продукта. Резултатът от това образование е, че вместо образовани хора, знаещи как да използват знанията си и мотивирани да ги употребят за свое благо и благо на държавата, нашето образование произвежда все пове-

че неграмотни и полуобразовани хора, без да си представят за какво точно са им тези знания, които са им предлагали и те са усвоили.

А все по-голяма част от обучените, мотивирани за реализация, талантливи и кадърни бягат от страната, за да търсят реализация в чужбина. Или с други думи огромният неуспех на образованието – неграмотните, неуките и слабообразованите, си остава за нас, а добре обучените млади хора отиват да работят за други. Ако тази тенденция продължи още 10 – 15 години, катастрофата на цялата ни държава ще е неизбежна. В същото време по общо мнение на бизнеса все по-ясно се очертава, че в България през последните години основен проблем е липсата на обучени и образовани кадри. И това се отнася за всички нива на квалификация, но с най-голяма сила важи за висококвалифицираните.

Да се определят ясно и точно задачите пред образованието, а те следва да се отделят от дълго преследваната „всестранно развита личност“, защото това в днешно време не само е невъзможно, а и ненужно, означава то да определи основните цели на своя продукт – предоставяне на оптималното количество знания, които гарантират разумно ниво на обща култура. При днешните технологии за достъп до знание всеки, който желае да получава допълнителна информация, има неограничени възможности. Подготовка на дух на предприемчивост във всеки млад човек. В съвременния свят основните двигатели за развитието са предприемчивостта и креативността. Знанията са само средство, а не цел. Възпитание на свободен дух – само свободният човек може да просперира, а когато всеки просперира, всички prosperират. Да се определи технология за подкрепа на индивидуалните качества на всеки по време на общото образование. Това е особено важна задача, която в редица държави е решена. Максималното насочване и използване на интелектуалния капацитет на всеки човек задължително минава през решаването на тази задача – да се разграничат ясно задачите и целите на общото и висшето образование.

Демографската обстановка в България е специфична. Докато някои европейски държави се намират в демографска депресия, у нас ситуацията се оприличава на демографски срив. За страната ни са характерни едни от най-ниската раждаемост и най-високата смъртност в Европа.

Резултатите от последното преброяване през февруари 2011 г. доказват категорично тези демографски тенденции. Преброяването отчита, че общият брой на населението на страната е 7 351 234 души. Това означава, че само в рамките на двете последни преброявания между 2001 и 2011 г. то се е стопило с повече от половин милион души. При предишното преброяване в България са живеели 7 932 984 души. Съпоставката с 1989 г. е още по-тревожна, защото тогава сме били близо 9 милиона души.

Поради намаляване на числеността на българската нация намалява и нейната жизнеспособност.

В България се наблюдава двоен модел на възпроизводство. От една страна, по-голямата част от населението има ниска раждаемост, която е крайно недостатъчна за неговото възпроизводство. От друга страна, изпадналите в социална изолация и маргинализация слоеве дават много висок процент от общия прираст. Това води до задълбочаване на бедността на това население и в никакъв случай не съдейства за решаването на неговите проблеми.

По прогноза на Евростат през 2050 г. българите могат да останат 5,54 млн., а по прогнозите на Националния статистически институт числеността на населението се определя на 5,140 млн. Само по себе си малобройното население не е проблем. Едни от най-развитите държави са рядко населени – Норвегия, Швеция, Финландия. Проблемът у нас е изключително бързото намаляване на трудоспособното население, което ще доведе до срив на пенсионната система, както и нарастването на бедните слоеве от обществото, което вероятно в един момент ще доведе до сблъсъци.

Наблюдава се тенденцията българките, както в развитите държави, да раждат по-късно. Това е моделът, при който бъдещите майки предпочитат да отгледат децата си по-късно в рамките на добре осигурено финансово семейство, след като са се утвърдили в кариерата си и са намерили стабилен партньор. За необразованите и изключени от пазара на труда групи това не важи – повечето от тях стават родители, преди да навършат пълнолетие. По този начин те обричат децата си на бедност. Не им дават възможност да се образуват и развиват, тъй като и те не са получили тази възможност. Ако това продължава, след няколко десетилетия страната ще е пълна с неграмотни и напълно неконкурентоспособни млади хора и пенсионери, чиито пенсии няма от къде да дойдат. Тази картина изглежда опасна не само от икономическа гледна точка, но и откъм вътрешна сигурност.

В резултат е налице трайно застаряване на нацията. Неблагоприятните тенденции в развитието на демографските процеси през последните години водят до значителни промени във възрастовата структура на българите, като непрекъснато се покачва средната възраст. Тя се изразява в намаляване на дела на населението от възрастовата група до 18 години и чувствително нарастване на дела на лицата над 65 години. Сравнението със съседните балкански държави не е в наша полза. Променящата се гъстота на населението, и особено обезлюдяването на отделни обширни региони представляват друг сериозен проблем от гледна точка на националната сигурност и отбраната на България. Липсата на хора в цели региони, влошената възрастова и възрастово-полова структура на малобройното население, което все още живее в тях, ще затруднят изключително много организирането на териториалната отбрана на страната.

Независимо от малките си размери около 25% от територията на страната е вече силно обезлюдена. В планинските райони населението е крайно малобройно или вече не живее никой. Близко 85% от българската земя е в селата, а в тях живеят едва около 22% от населението на страната.

Твърде сериозни могат да се окажат последиците от демографската криза в България и в геополитически план.

От средата на XX век на Балканите са реализирани радикални промени в демографската маса на различните общности, които променят и ще променят в крайна сметка и балансите на власт и икономика, а оттук и конфликтите на идентичност. Дистанцията в демографската мощ на отделните държави е огромна. Като се има предвид фактът, че средната възраст на населението на Турция и Албания е най-ниска, а раждаемостта – най-висока, съществува тенденция тя да се увеличава. А това означава бързоразгръщащо се ново етнодемографско и етнорелигиозно съотношение на силите. Това се съчетава и с огромни неравновесия в социално-икономическо отношение, с различна икономическа мощ и място на държавите в процеса на догонващо развитие, което също има значение за силата на техните идентичности.

Важно значение има и външната миграция. На първо място в резултат на прехода в началото на 90-те години на миналия век огромни потоци са напуснали страната ни в търсене на по-добър живот „на Запад“. С развитието на страната ни през последните години и приемането ни в Европейския съюз нараства притокът на имигранти от чужбина. Миграцията оказва положително влияние върху пазара на труда, но и създава предпоставки за етнически, религиозни и национални въннения, рефлексирани в ксенофобски настроения. В настроените негативно неформални общности от този тип намират почва екстремистки идеи, а често те са благоприятна среда и за проникване на терористични групи.

Бързопроменящите се етнодемографски и етнорелигиозен баланс на Балканите е сериозно предизвикателство за нарастващи опасности от противопоставяния и конфликти. Смята се, че спасение от нови конфликтни процеси в резултат на този тип дивергенции би било интегрирането на полуострова в ЕС и интензифициране на икономическите взаимодействия между отделните региони.

България трябва да обърне сериозно внимание на заплахите на Балканите. Ефектът на конфликтите в района върху България не биха били чисто военни, но биха създали благодатна почва за растежа на организирана престъпност и корупция, както и биха довели до изолация на страната от процеса на интеграция в евро-атлантическото пространство. Тези условия застрашават стабилността на институциите и политическия процес в България, които са необходими за сигурността на страната. С други думи според новата концепция регионалните заплахы за национал-

ната сигурност не са под формата на военни предизвикателства към териториалната цялост и независимостта на страната, а по-скоро под формата на негативни последици за хода на реформата в страната и нейното интегриране в западните институции и пространство.

Демографският проблем на нашата страна е сходен с демографските проблеми на развитите държави и се изразява в отрицателния демографски прираст, който десетилетия наред е в зоната на негативна тенденция. Наблюдава се дисбаланс по отношение на раждаемостта между различните етнически групи в страната, като високата раждаемост е специфична преди всичко за ромския етнос, който остава все още недостатъчно интегриран в българското общество. Така се създават предпоставки за конфликти и напрежения при смяната на поколенията във всички области на обществения, политическия и стопанския живот.

България има остра нужда от адекватна и модерна демографска политика. Трябва да се търсят нови възможности за решително увеличаване на раждаемостта и бързо нарастване на броя на населението на страната. За реализирането на тази толкова сложна задача е необходим преди всичко нов, изпреварващ подход към демографските процеси. Той трябва да отчита реалните процеси и перспективно да предлага нестандартни и ефикасни решения.

За преодоляване на демографския срив в България не са достатъчни само социални помощи за отделния индивид или семейство. Необходим е качествено нов демографски подход. Почти всяко решение на държавно ниво в една или друга степен влияе върху демографската ситуация. Мерките, прилагани при провеждането на социалната политика, имат за цел да подобрят материалните условия на живот и по този начин се доближават до задачите на демографската политика.

Не е достатъчно обаче да се промени политиката, трябва да се променят и мисленето и действията на обикновените хора. Защото, ако всеки продължава да казва: „Младите да бягат от България, тук няма бъдеще!“, то наистина няма да е добро.

Литература

1. **Европа** 2020. Комисията предлага нова икономическа стратегия. – В: *Новини на Европейската комисия*, Брюксел, 03.2010. [онлайн]. http://ec.europa.eu/news/economy/100303_bg.htm/.
2. **Европа** 2020. Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж. Европейска комисия, Брюксел, 2010. [онлайн]. http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_BG_ACT_part1_v1.pdf/.
3. **Национален** статистически институт. Образование в Република България. София, 2016.
4. **Dimitrova, Sn.** The role of education for the development of regions in Bulgaria. – In: *Trakia journal of sciences*. Published by Trakia University. Series Social

Sciences. Scientific Annirer Sary Conference with International Participaftion, june 2011, Stara Zagora. Volume 9. Supplement 3, 2011. ISSN 1313-7069, p. 131 – 135.

5. <http://www.nsi.bg>
6. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
7. <http://www.mh.government.bg/>
8. <http://bgdemography.eu/>